

71 · Gamle og nye konflikter 1984-88

Indledning

Efter at det alternative sikkerhedspolitiske flertal fra slutningen af 1983 havde manifesteret sig som en selvstændig og etableret faktor i udformningen af dansk sikkerhedspolitik, fortsatte den splittede danske politik i resten af firkløverregeringens tid. Den sidste dagsorden, som regeringen valgte at 'leve med', blev vedtaget to måneder før firkløverregeringen udskrev valg på anløbsdagsordenen i april 1988 (se næste kapitel), mens den sidste fodnote i et NATO-kommuniké blev sat 1½ år før, nemlig i december 1986. I det første år efter konflikternes højdepunkt i slutningen af 1983 blev der vedtaget seks sikkerhedspolitiske dagsordener i Folketinget. Ved fem af disse undlod regeringspartierne at stemme imod, selv om de tilkendegav større eller mindre uenighed med indholdet, mens de sammen med Socialdemokratiet, de radikale og Fremskridtspartiet stemte for den sidste dagsorden, der udtrykte støtte til Danmarks medlemskab af NATO som en defensiv forsvarsalliance. Først i marts og i december 1985 blev der igen vedtaget dagsordener, som regeringspartierne stemte imod, og derefter gik der yderligere to år før Folketinget i december 1987 og igen i februar 1988 vedtog dagsordener imod regeringspartiernes stemmer. Alt i alt betyder det, at af de 27 sikkerhedspolitiske dagsordener, som Folketinget vedtog under trekløverregeringen før opgøret om anløbssagen i april 1988, blev de 19 vedtaget i perioden, som gennemgås i dette kapitel, og heraf blev 4, dvs. mindre end en fjerdedel, vedtaget imod regeringspartiernes stemmer, mens 3 ud af 7 dagsordener i 1983 blev vedtaget på denne måde.

At antallet af dagsordener vedtaget imod regeringspartiernes stemmer var forholdsvis lavere i årene efter 1983, er naturligvis ikke en sikker indikator på et lavere konfliktniveau i den politiske proces omkring sikkerhedspolitikens tilblivelse, bl.a. fordi regeringen kunne vige tilbage for direkte at stemme imod, når den havde afgjort med sig selv, at en given strid ikke burde gøres til et kabinetspørgsmål. Som det fremgik af gennemgangen af det første år, hvor den splittede sikkerhedspolitik voksede frem (1982-83), veg regeringen tilbage for alt for stærkt at manifestere sin uenighed med Folketingets flertal ved at stemme imod. På den anden side viste gennemgangen af ikke mindst afstemningen 1. december 1983 om det alternative flertals endelige nej til opstilling af vestlige mellemdistanceraketter, at regeringen af hensyn til den demonstrative effekt udadtil kunne foretrække at stemme imod en dagsorden – og så ikke foretage sig mere. Under alle omstændigheder er det nødvendigt at inddrage både interne danske overvejelser og diskussioner og forholdet til udlandet for at give et fyldigt billede af samarbejds- og konfliktmønstre i po-

litikformuleringen efter, at den usædvanlige tvetydighed var blevet en etableret del af dansk sikkerhedspolitik. I det følgende gives først en oversigt over de vigtigste dagsordener og fodnoter fra 1984 til firkløverregeringens afgang i foråret 1988 og de nye spørgsmål, der kom i fokus. Derefter omtales nogle hovedtræk af reaktionerne fra andre stater og det danske svar, og til sidst gennemgås overvejelser og diskussioner i det snævre politikformuleringsmiljø.

Nye emner for dagsordener og fodnoter

Mens INF-spørgsmålet havde domineret den sikkerhedspolitiske dagsorden siden efteråret 1979, blev den fra begyndelsen af 1984 præget af en række emner som atomvåbenfri zoner, Danmark som atomvåbenfrit område i freds-, krise- og krigstid, kernevåben i det ydre rum, førstegangsbrug af atomvåben, SDI, atomprøvesprængninger, ABM-traktaten, osv. Ideen om Norden som atomvåbenfri zone havde som nævnt ovenfor spillet en stigende rolle i politikformuleringen siden 1982, men ellers blev de forskellige dagsordener vedtaget af Folketingets sikkerhedspolitiske flertal i vid udstrækning præget af de nye atompolitiske spørgsmål, som prægede debatten i Danmark og de fleste andre vestlige lande i 1980'erne.

Frem mod omnibusdagsordenen

Den første dagsorden efter opgøret ved udgangen af 1983 blev vedtaget som afslutning på en forespørgselsdebat 15. marts 1984, der var rejst af SF. Forespørgslen til forsvarsministeren vedrørte et spørgsmål, der blev centralt for det alternative sikkerhedspolitiske flertal gennem de næste fire år, nemlig om et nej til atomvåben på dansk område i freds-, krise-, og krigstid kunne forenes med Danmarks NATO-medlemskab og de forstærkningsaftaler, Danmark havde indgået med sine allierede. Som afslutning på debatten vedtog Folketinget en ultrakort dagsorden, stillet af Lasse Budtz, der bekræftede Folketingets positive holdning til oprettelsen af en atomvåbenfri zone i Norden.¹ Muligheden for etablering af atomvåbenfrie zoner i Europa og specielt i Norden havde været nævnt i tidligere dagsordener, men nu var spørgsmålet for alvor blevet en del af den splittede danske sikkerhedspolitik.

Seks uger senere havde Folketinget på foranledning af Socialdemokratiet en forespørgselsdebat om mulighederne for at få genoptaget forhandlingerne om de europæiske mellemdistanceraketter, der var blevet afbrudt af Sovjetunionen i efteråret 1983, og regeringens undersøgelse af mulighederne

¹ Dagsordenen blev vedtaget med 69 stemmer (S, RV, SF og VS) mod 6 (FP), mens 56 (KF, V, CD og KrF) stemte hverken for eller imod, se *Folketingstidende. Forhandlingerne i Folketingsåret 1983-84* (Ff), 15. marts 1984, sp. 2122 og 2173.

for at få oprettet en atomvåbenfri zone i Norden. Debatten fandt sted 2. maj, og dagen efter vedtog Folketinget et forslag til dagsorden stillet af Lasse Budtz, der i sin fyldighed omfattede mange af de temaer, som indgik i det alternative sikkerhedspolitiske flertals senere dagsordener. Denne såkaldte omnibusdagsorden lød:

„Folketinget pålægger regeringen i NATO og andre internationale organer at arbejde for, at Danmark forbliver atomvåbenfrit i freds-, krise- og krigstid ved at fremme planerne om at gøre Norden til en atomvåbenfri zone i en større europæisk sammenhæng.

Atomvåbenfrie zoner må garanteres af USA og Sovjetunionen.

Herudover pålægges det regeringen

- at støtte alle foranstaltninger, der kan virke tillidsskabende i forholdet mellem Øst og Vest og at benytte enhver lejlighed til at virke for en genoptagelse af forhandlingerne om de europæiske mellemdistanceraketter med det formål at begrænse og nedtage disse våben både i Øst og Vest,
- at støtte et opstillingsstop for mellemdistance- og kortdistanceraketter, således at der skabes et bedre grundlag for forhandlinger,
- at virke for en fastfrysning af alle kernevåbenlagre for gennem forhandling at fremkalde en efterfølgende nedskæring,
- at medvirke til et internationalt forbud mod kernevåbensprængninger,
- at deltage i forsøg på at gennemføre en international aftale om forbud mod placering af kernevåben i det ydre rum,
- at arbejde aktivt for en international aftale, herunder mellem NATO og Warszawapagten, om nej til førstegangsbrug af kernevåben af enhver art,
- at støtte et internationalt forbud mod produktion, oplagring og anvendelse af kemiske og bakteriologiske våben.“²

Flere af kravene var i større eller mindre grad i strid med NATO's politik og militære strategier og dermed også med, hvad Danmark hidtil havde støttet. Det gjaldt f. eks. nej til førstegangsbrug og ønsket om, at Danmark skulle forblive atomvåbenfrit i freds-, krise- og krigstid, som stred med den fleksible gengældelsesdoktrin, selv om tilføjelserne „ved at fremme planerne om at gøre Norden til en atomvåbenfri zone i en større europæisk sammenhæng“ og „atomvåbenfrie zoner må garanteres af USA og Sovjet“ trak mange tænder ud af forslaget og gjorde modsætningen mindre åbenbar. Hvad angår ønsket om et forbud mod placering af kernevåben i det ydre rum glemte dagsordens forfattere, at der havde eksisteret en sådan traktat siden 1967. Det cen-

² Ff 1983-84, 3. maj 1984, sp. 5279. Dagsordenen blev vedtaget med 73 stemmer (S, SF, RV og VS) mod 6 (FP), mens 67 (KF, V, CD, VS og KrF) stemte hverken for eller imod.

trale ved omnibusdagsordenen var, at den var udtryk for en dyb mistillid til Reagan-administrationen.³ Dagsordenen blev fulgt af et forbehold i kommunikéet fra NATO-rådets møde fire uger senere, hvor Danmark tog forbehold over for kommunikéets INF-del, mens der ved forsvarsministrenes møde i begyndelsen af december 1984 og igen ved NATO-rådets møde i midten af samme måned blev sat en fodnote. Sidstnævnte fodnote blev ledsaget af en udtalelse til pressen fra udenrigsminister Ellemann-Jensen, der demonstrerede problemerne i Danmarks splittede politik i NATO: udenrigsministeren beklagede stærkt de dagsordener, der var vedtaget af et flertal i det danske folketing, men han havde fastholdt den danske fodnote for at undgå handlinger, der hjemme kunne udlægges som provokationer. Samtidig påpegede ministeren, at de øvrige NATO-landes strategi havde båret frugt, idet Sovjetunionen nu accepterede forhandlinger uden forhåndsbetingelser.⁴

SDI og prøvesprængninger

I foråret 1985 vedtog Folketinget to næsten enslydende dagsordener, der satte fokus på overholdelse af ABM-traktaten. Den første af de to dagsordener blev vedtaget 26. marts ved en forespørgselsdebat rejst af SF og VS om den amerikanske administrations „stjernekrigsforsvar“ (SDI) og Danmarks holdning hertil. Den vedtagne dagsorden blev stillet af Lasse Budtz og lød:

„Idet Folketinget konstaterer,

- at Danmark er imod placering af våben i det ydre rum og deltagelse i udforskning og udvikling af dem,
  - at Danmark er tilhænger af bevarelsen og overholdelsen af ABM-traktaten, og
  - at Danmark støtter en ny traktat mellem Øst og Vest, der hindrer en militarisering af rummet,
- pålægges det regeringen at arbejde aktivt for disse synspunkter i alle relevante internationale organisationer.“⁵

Denne dagsorden blev vedtaget med 74 stemmer (S, SF, RV og VS) mod 66 (KF, V, CD, FP og KrF).⁶ I dagene før debatten var gået nogle besværlige forhandlinger mellem Socialdemokratiet og regeringspartierne, hvor parterne på et vist tidspunkt syntes på vej mod en fælles dagsorden, men det lykkedes ikke at blive enige. Ifølge en redegørelse fra formanden for den konservative

³ Nikolaj Petersen, *Europæisk og Globalt Engagement 1973-2003*, 2004, s. 312f.

⁴ Udenrigsminister Ellemann-Jensens udtalelser til pressen i forbindelse med NATO-rådsmødet 13.-14. december 1984 er gengivet i Petersen og Thune (red.), *Dansk Udenrigspolitik Årbog 1984*, 1985, s. 261.

⁵ Ff 1984-85, 26. marts 1985, sp. 7922.

⁶ Ff 1984-85, 26. marts 1985, sp. 7974.

folketingsgruppe, Knud Østergaard, på et gruppemøde den følgende dag var det da på tale, at regeringspartierne skulle stille deres egen dagsorden. Det blev dog opgivet efter en samtale mellem statsministeren og udenrigsministeren, fordi den risikerede at blive stemt ned, og i så fald kunne regeringen ikke blive siddende, sagde Østergaard.⁷

På det samtidige NPG-møde undlod forsvarsminister Engell efter aftale med statsminister Schlüter imidlertid at tage forbehold, da mødet udtalte støtte til det amerikanske SDI-program, og Socialdemokratiet rejste derfor en ny forespørgselsdebat om Danmarks holdning til SDI. Debatten fandt sted i midten af maj, og her stillede Lasse Budtz en dagsorden, der var næsten enslydende med den ovennævnte, idet marts-dagsordenens modstand mod Danmarks „deltagelse i udforskning og udvikling“ af våben i det ydre rum blev erstattet af, at Danmark var imod (enhver) „udforskning og udvikling“ af disse våben. Regeringspartierne undlod imidlertid at stemme imod denne strammere dagsorden, sandsynligvis fordi et af partierne, Kristeligt Folkeparti, ikke ønskede, at SDI skulle have NATO-tilslutning.⁸ Med hensyn til mellemdistanceraketterne blev der sat danske INF-fodnoter i marts 1985 i kommunikéet fra det ovennævnte NPG-møde i juni og igen i december 1985. Den anden dagsorden i 1985, der blev vedtaget imod regeringspartiernes stemmer, blev fremsat af Lasse Budtz ved en forespørgselsdebat 5. december rejst af SF og VS om, hvad Danmark ville gøre på FN's Generalforsamling for at arbejde for afspænding og nedrustning. Denne dagsorden opfordrede regeringen til at fremsætte forslag om Øst-Vest-forhandlinger med henblik på en international aftale om forbud mod førstegangsbrug af atomvåben.⁹

I foråret 1986 blev spørgsmålet om prøvesprængninger af kernevåben et nyt stridsemne i den sikkerhedspolitiske debat og politikformulering. Baggrunden var, at Sovjetunionen i august 1985 som et af de første skridt i Gorbatsjovs nye udenrigspolitik erklærede et midlertidigt stop for underjordiske prøvesprængninger, som siden blev forlænget. Derefter blev det i offent-

⁷ Knud Østergaards beretning på det konservative gruppemøde 27. marts 1985, *Mødeprotokoller for Det Konservative Folkeparti* (KF), 27. marts 1985.

⁸ Hans-Henrik Holm, „Danmarks stjernekrig: Den indenrigspolitiske kamp om udenrigspolitikken“ i Nikolaj Petersen og Christian Thune (red.), *Dansk Udenrigspolitisk Årbog 1985*, 1986, s. 31-58. Dagsordenen blev vedtaget med 64 stemmer (S, SF, RV og VS) mod 4 (FP), mens 50 (KF, V, CD og KrF) stemte hverken for eller imod, se Ff 1984-85, 14. maj 1985, sp. 9956 og 10010.

⁹ Dagsordenen blev vedtaget med 70 stemmer (S, SF, RV og VS) mod 62 (KF, V, CD, KrF og FP), jf. Ff 1985-86, 5. december 1985, sp. 3683-84, 3687 og 3730-31. I lyset af de usædvanlige begivenheder ved debatten om anløbsagen 14. april 1988, se næste kapitel, er det interessant at bemærke, at afstemningsrækkefølgen ved forespørgselsdebatten 5. december 1985 blev ændret som følge af vedtagelsen af et forslag stillet af 18 medlemmer af SF og VS, se forretningsordenens § 34. Som ved afstemningen 26. marts 1985 (se ovenfor) illustreres problemerne forbundet med afstemningsrækkefølgen af, at formanden for den konservative folketingsgruppe, Knud Østergaard, på et gruppemøde den følgende dag sagde, at et valg havde været meget tæt på, da en regering ikke kunne lade sig stemme ned på en dagsorden, den selv havde fremsat, jf. KF, 6. december 1985. Se også Hans Henrik Bruun, „En premiere, to kup og en generalprøve med dobbelt skrue“ (under udgivelse).

ligheden et spørgsmål, om USA også ville erklære et stop for egne prøvesprængninger, og om der da kunne forhandles og indgås en fuldstændig prøvestopaf-tale.¹⁰ USA genoptog imidlertid de underjordiske prøvesprængninger 22. marts 1986, og den danske regering besluttede, at den ikke ville protestere mod de amerikanske prøvesprængninger uanset krav herom fra bl.a. Anker Jørgensen på et møde i det udenrigspolitiske nævn.¹¹ I forvejen havde SF og VS rejst en forespørgselsdebat, der fandt sted 24. april, og her vedtog Folketinget en dagsorden stillet af Lasse Budtz, der fordømte prøvesprængningerne og opfordrede regeringen til at:

„fremføre denne afstandtagen til kernevåbenmagterne, inklusive USA, der efter folketingets opfattelse genoptog prøvesprængningerne på et tidspunkt, hvor der var rimelig udsigt til indgåelse af en aftale om et internationalt stop“.¹²

For partierne i det sikkerhedspolitiske flertal kan det have været et nærliggende motiv for at rejse sagen og støtte dagsordenen, at de var i overensstemmelse med et overvældende flertal af vælgerne. Ifølge en Gallup undersøgelse fandt 59% af de adspurgte det forkert af USA at afvise det sovjetiske moratorieudspil, mens kun 18% fandt afvisningen rigtig. Også hos partierne til højre for Socialdemokratiet var der et markant flertal for, at det var forkert at afvise det sovjetiske initiativ: 48% mod 28%.¹³ De amerikanske genoptagelser af underjordiske prøvesprængninger, regeringens afvisning af at protestere og Folketingets 24. april dagsorden bidrog dermed til, at konflikterne om dansk sikkerhedspolitik fortsatte i 1986.

Samtidig blev den splittede danske politik i 1986 markeret ved, at der af en modvillig regering blev sat yderligere tre fodnoter i kommunikéerne fra forsvarsminister- og NPG-møder, nemlig i maj, i oktober og i december. Med fodnoten i december var den sidste danske fodnote sat. Alle tre fodnoter i 1986 tog forbehold over for kommunikéernes mere eller mindre direkte støtte til det amerikanske SDI-projekt.¹⁴ Disse fodnoter var udtryk for, at forsvarsminister Engell efter kritikken af den 'manglende' SDI-fodnote i marts 1985 var blevet særdeles omhyggelig med loyalt at følge Folketingets dagsordener. Denne karakteristik af forsvarsministerens adfærd gjaldt også statsministeren, men ikke i samme grad udenrigsministeren.

¹⁰ Som omtalt i kapitel 28 var der i 1963 blevet indgået en traktat om stop for kernevåbenforsøg i atmosfæren, det ydre rum og under vandet.

¹¹ Det *udenrigspolitiske nævn* (UPN), 2. april 1986; *Ministermøder* (Mm), Mappe 11, 1. og 15. april 1986.

¹² Ff 1985-86, 24. april 1986, sp. 10219. Dagsordenen blev vedtaget med 72 stemmer (S, SF, RV og VS) mod 4 (FP), mens 60 (KF, V, CD og KrF) stemte hverken for eller imod, se Ff 1985-86, 24. april 1986, sp. 10291.

¹³ Nikolaj Petersen og Christian Thune (red.), *Dansk Udenrigspolitisk Årbog 1986*, 1987, s. 458.

¹⁴ Kommunikéerne fra de tre forsvarsministermøder i 1986 er optrykt Sst., s. 208-9, 218-9 og 236.

Uffe Ellemann-Jensen ved NATO-mødet den 11. december 1986, hvor den sidste danske fodnote blev sat. Til venstre (med pibe) departementschef, ambassadør Benny Kimberg † og kontorchef H.H. Bruun (P.II). Til højre ambassadør Otto R. Borch, Danmarks faste repræsentant i Det Nordatlantiske Råd. (NATO Photo).

Forsvarsministerens fodnote på NPG-mødet i oktober 1986 fik et særligt dansk-norsk konkurrence- og konfliktspekt. Forsvarsminister Engell havde forgæves forsøgt at få sin norske kollega Johan Jørgen Holst med til på forhånd at udforme et fælles norsk-dansk standpunkt, når ministrene på NPG-mødet skulle diskutere, om mødekommunikéet skulle støtte den amerikanske SDI-forskning. Engells forsøg på at kontakte Holst var imidlertid forgæves, og den norske forsvarsminister forhandlede sig frem til en kompromistekst med de andre forsvarsministre. Med andre ord gjorde den norske forsvarsminister det, som den danske udenrigsminister meget præcist havde beskrevet på et regeringsmøde 1½ år før: Norge argumenterede på NATO-møder i stedet for at stille krav om fodnoter med særstandpunkter. Det mente Engell ikke var muligt for Danmark, når Folketingets SDI-dagsordener skulle fortolkes loyalt, og resultatet blev, at Danmark blev ladet alene tilbage med sin fodnote. På det efterfølgende regeringsmøde fortalte forsvarsministeren og udenrigsministeren, hvordan Norge på NPG-mødet var gået bag ryggen af Danmark.¹⁵ Generelt var der i firkløverregeringen en del irritation over Norges optræ-

¹⁵ Mm, Mappe 11, 28. oktober 1986; Mm, Mappe 10, 7. maj 1985; Petersen, 2004, s. 333.

den, og man følte, at nordmændene forsøgte at tage billige points hjem på Danmarks bekostning.¹⁶

Reaktioner fra andre lande

Hos regeringer i andre lande var reaktionerne på den danske fodnotepolitik meget forskellige. Regeringerne i NATO-landene, især de store NATO-lande, var kritiske over for fodnotepolitikken, mens andre NATO-medlemmer var tilbageholdende med at komme med åben kritik. Stærkest var kritikken fra den amerikanske regering, som i midten af 1980'erne havde opsamlet en del irritation over og utilfredshed med den danske politik. Danmark blev set som en allieret, der gang på gang kørte på frihjul ved vedtagelsen og implementeringen af fælles beslutninger og tiltag. Kritikken kom især frem i en række møder mellem ministre og diplomater og i diplomatiske indberetninger fra ambassaden i Washington. Sovjetunionen var derimod betinget positiv på den måde, at en positiv bedømmelse af de nye sider af dansk udenrigspolitik blev ledsaget af en konstatering af, at det kunne blive meget bedre, hvis Danmark holdt fast på fortsat at udvikle en selvstændig linje i NATO. Sovjetiske ministre og diplomater fremhævede altid, at de ikke ville blande sig i Danmarks anliggender, og lagde samtidig ikke skjul på, hvad de mente om bestemte sider af den danske politik.

Amerikansk kritik

En af de skarpeste bedømmelser kom fra udenrigsminister Shultz i en samtale med udenrigsminister Ellemann-Jensen ved et møde på skoleskibet *Danmark* i Washington 19. april 1985.¹⁷ Samtalen fandt sted tre uger efter Folketinget i en dagsorden havde konstateret, at Danmark var imod deltagelse i SDI-projektet. Det var et hovedpunkt hos Shultz, at han ikke forstod, at mens visse NATO-lande tidligere havde kritiseret USA for at lægge for megen vægt på atomvåben, så kritiserede de samme lande nu USA, fordi man for første gang havde en strategi, der ville kunne indebære større vægt på ikke-nukleare defensive våben. Hertil kom at Sovjetunionen også længe havde foretaget forskning i strategiske forsvarsvåben, og hvis Sovjet fortsatte hermed, uden at

¹⁶ Interview med Hans Engell, DIIS, 17. november 2004.

¹⁷ Washington amtel 609 af 21. april 1985, UM 5.D.32.b.. Skoleskibet lå på Potomac floden i forbindelse med et besøg i den amerikanske hovedstad. På et møde i det udenrigspolitiske nævn et par dage senere refererede udenrigsministeren den amerikanske kritik, se UPN, 25. april 1985. Ellemann-Jensen fortalte også om samtalen i *Berlingske Tidende*, 21. april 1985, gengivet i Petersen og Thune (red.), *Dansk Udenrigspolitisk Årbog 1986*, s. 182. Sidstnævnte indeholdt ikke de skarpeste hjørner af den amerikanske udenrigsministers kritik. Mødet er også behandlet i kapitel 82.

USA gjorde noget, ville man fra europæisk side til sin tid sikkert kritisere USA for ikke at have taget sine forsvarsforpligtelser alvorligt. Om det danske afslag på at deltage i forskningen vedr. SDI, se martsdagsordenen, så gjorde USA faktisk Danmark en tjeneste ved at tilbyde kontrakter og teknisk viden, og hvis Danmark ikke ville deltage i den teknologiske udvikling, så måtte man håbe, at Herren ville hjælpe danskerne, som

Præsident Reagan og hans udenrigsminister George Shultz. (Ronald Reagan Library).

den amerikanske udenrigsminister formulerede det. Den danske regerings standpunkt på SDI-området var efter den amerikanske udenrigsministers opfattelse helt uforståeligt, og i det hele taget var der ingen tvivl om, at Reagan-administrationen reagerede med stærk følsomhed overfor europæiske allieredes kritik af SDI-projektet, der fremstillede projektet som en gal mands fantasi om stjernekrig.¹⁸ Den amerikanske udenrigsminister kommenterede videre, at Danmark ikke blot havde en anden politik end USA, men også i forhold til de fleste europæiske lande, og hvis de europæiske lande havde taget den danske holdning, ville der ikke eksistere en alliance. USA var uden en alliance kommet til Europas hjælp under begge verdenskrige, men man skulle ikke tro, at USA for tredje gang ville komme til undsætning, hvis de europæiske lande førte en politik som den danske.

Som svar på den markante kritik udtalte den danske udenrigsminister, at der kunne sættes spørgsmålstegn ved, om det var klogt af USA at gøre alle de omtalte spørgsmål, f. eks. SDI, til problemer.¹⁹ Det ville være bedre for alliancen, hvis USA på NATO-møder førte en lidt mindre hårdhændet politik, og man da kunne have en enig alliance, end hvis de insisterede på, at andre NATO-lande skulle erklære deres støtte også til eksempelvis SDI. Den hårdere tone ville efter den danske udenrigsministers opfattelse medføre en splittet alliance og gøre det lettere for Sovjetunionen at drive kiler ind mellem Europa og USA. I forbindelse med SDI nævnte Ellemann-Jensen også den usikkerhed, der var forbundet med skiftet til et forsvarsdomineret koncept på atomvåbenområdet. Shultz erkendte, at der på det punkt kunne være visse problemer, men mente dog, at usikkerheden hos begge parter ville forøge afskrækelsen. Ellemann-Jensen konkluderede samtalen med, at mens Shultz var uenig i de danske synspunkter, så måtte han også klart konstatere, at man fra dansk side på de nævnte punkter var uenige i den amerikanske politik.

¹⁸ Dette blev også understreget i en indberetning fra ambassadør Eigil Jørgensen i slutningen af maj, se Petersen, *Europæisk og Globalt Engagement*, s. 332-3.

¹⁹ Som note 17.

Knap fem måneder senere havde den amerikanske udenrigsminister en samtale med statsminister Schlüter, der var besøg i Washington. Shultz fremførte her en tilsvarende kritik, om end nogle af de skarpeste kritikpunkter var fjernet. Den amerikanske udenrigsminister skal have givet udtryk for, at han forstod den danske regerings problemer, men at det nu engang var regeringen, der var ansvarlig, og som derfor måtte tage kritikken. Shultz beskæftigede sig i samtalen også med tolkningen af Sovjetunionen som forhandlingspartner og modstander, og sagde, at det politiske miljø i Danmark ikke burde tage fejl af situationen. Sovjetunionen var aggressiv og respekterede kun styrke. Dette havde vist sig i hele våbenkontrolprocessen. De prøvede at få noget uden at give noget til gengæld. Først når det viste sig, at dette ikke kunne lykkes, gik de på kompromis. I samtalen var spørgsmålet om Norden som atomfri zone et andet hovedemne, og her ønskede den danske statsminister at gøre den amerikanske udenrigsminister bekendt med to betingelser, der skulle opfyldes: zonen måtte være led i en større zone i Europa, og den skulle være acceptabel for både Sovjetunionen og USA og hele den vestlige alliance. Disse betingelser var helt afgørende, anførte statsministeren, og Socialdemokratiet var enige i dem. Shultz afsluttede emnet med at indskyde, at Danmark jo under ingen omstændigheder kunne sikre sig mod, at SS-20 raketter ramte dansk territorium.²⁰

I indberetninger fra den amerikanske hovedstad var der også en del kritiske vurderinger af den danske politik. Det centrale i sådanne indberetninger var, at det ikke bidrog til en positiv holdning i Washington til de vesteuropæiske allierede, at stadig flere ønskede et alliancemedlemskab, hvor de efter forgodtbefindende kunne vælge, hvad de syntes om og vrage, hvad de ikke kunne lide, og at fodnoter, særordninger og fravigelse af indgåede aftaler fremkaldte irritation i USA og gjorde det vanskeligere for USA's allierede at blive hørt. For Reagan-administrationen var det en hovedindvending mod de danske dagsordener og fodnoter, at de bidrog til at svække alliancesammenholdet og kunne åbne for sovjetisk propaganda. Administrationen håbede, at den danske regering ville gøre, hvad den kunne for at bekæmpe de forskellige dagsordensforslag, men der blev efter alt at dømme ikke direkte opfordret til, at regeringen gjorde et kommende forsøg fra det alternative sikkerhedspolitiske flertal på at få vedtaget flere NATO eller USA-kritiske dagsordener til et kabinetsspørgsmål. Det synes dog klart, at man fra amerikansk side søgte at få den danske regering til at stramme op i den interne konflikt i Danmark om dagsordener og fodnoter.

I enkelte tilfælde kunne indberetninger fra Washington også fortælle, at der i det amerikanske udenrigsministerium og i forsvarsministeriet var en stigende fornemmelse af en neutralistisk tendens i Danmark. Socialdemo-

²⁰ Samtale mellem statsminister Schlüter og udenrigsminister Shultz, 10. september 1985.

kratiets kurs ville efter opfattelsen hos medlemmer af administrationen føre til et NATO med to slags medlemmer.²¹

Sovjetisk kritik

Fra ambassaden i Moskva kom der i midten af 1980'erne en del indberetninger om samtaler med ledende medarbejdere i det sovjetiske udenrigsministerium, som indikerede den sovjetiske reaktion på den danske fodnotepolitik. Samtalerne havde en række fællestræk i indhold og sproglig form, som fortalte en del om Sovjetunionens langsigtede ønsker og strategier for at virkeliggøre dem i forhold til mindre lande i Nordvesteuropa. Først og fremmest udtrykte de sovjetiske samtalepartnere gentagne gange en anerkendelse af, hvad de kaldte Danmarks positive rolle i NATO. En sådan anerkendelse blev dog som regel ledsaget af advarsler mod mere eller mindre kendte og synlige ændringer eller pres herfor i Danmarks militære rolle, der var ved at blive iværksat af Danmarks NATO-partnere. F. eks. understregede en sovjetisk diplomat i en samtale med den danske ambassadør i Moskva i 1985, at Danmark kunne gøre mere for at fremme selvstændige synspunkter i NATO. Alt afhæng af supermagterne, og alle lande burde gøre en indsats for freden.²² Et særligt punkt, som altid optog sovjetiske diplomater var Danmarks politik vedr. kernevåbenstationering og fremmede baser. Denne politik var velkendt, og det var op til Danmark selv at efterleve denne politik, sagde den sovjetiske samtalepartner, og det var ikke Sovjetunionens hensigt at blande sig. Men man kunne på den anden side ikke forbyde Sovjetunionen at have en mening: Sovjetunionen vurderede den hidtidige danske politik vedr. kernevåbenstationering og fremmede baser positivt, og den sovjetiske viceudenrigsminister håbede, at han tog fejl i sin opfattelse, at Danmark nu var på vej bort fra denne politik. Det var naturligvis Danmarks sag, men i så fald måtte Sovjetunionens vurdering blive negativ, tilføjede den sovjetiske samtalepartner (viceudenrigsminister Maltsev). Til bemærkningerne om den danske base- og kernevåbenpolitik, som den sovjetiske repræsentant mente, at Danmark var på vej bort fra, sagde ambassadør Thorning-Petersen, at han ikke vidste, hvad der blev sigtet til. Så vidt den danske ambassadør kunne se, havde Sovjetunionen ikke haft grund til at være utilfreds med de seneste danske folketingsbeslutninger. I sådanne sovjetiske tilkendegivelser om Danmarks politik og situation var der en dobbelthed: Danmark blev rost med forbehold – og kritiseret med forbehold. Det var udtalt, men klart for den dan-

²¹ Notits af 18. juli 1986 af Henning Gottlieb om samtale med Rozanne Ridgway, se ovenfor, der ifølge Gottlieb var chokeret efter en samtale med Svend Auken og Lasse Budtz. Ms. Ridgway havde tilkendegivet over for de to socialdemokrater, at partiets kurs ville føre til et NATO med to slags medlemmer, UM 105K.1.a.

²² Brev fra ambassadør Thorning-Petersen 24. april 1985 og samtale med 1. viceudenrigsminister Maltsev 12. juli 1985, begge i UM 105.Dan.9.

ske samtalepartner, hvilke ændringer i Danmarks politik, der ville øge rosen hhv. kritikken.

På det parlamentariske niveau antog informationsudvekslingen og påvirkningsforsøgene andre former. Det illustreres af to eksempler: ét før og ét efter Gorbatsjovs tiltræden som generalsekretær i foråret 1985. I efteråret 1984 aflagde en socialdemokratisk partidelegation bestående af Lasse Budtz, Kjeld Olesen og Poul Nielson et besøg i Moskva. Centralkomiteen for SUKP var vært, og især to spørgsmål var i centrum i diskussionerne: de nye mellemdistanceraketter i Europa og Norden som atomvåbenfri zone.²³ På et møde med politbureauemedlem Ponomarjov sagde denne indledningsvis, at man i Sovjetunionen havde en høj vurdering af det danske Socialdemokratis indsats i kampen mod nye raketter i Europa og af de beslutninger, der var gennemført i Folketinget og på Socialdemokratiets seneste kongres. Det var synspunkter, som ifølge Ponomarjov var sammenfaldende med SUKP's. Denne 'politiske venlighed' blev ikke imødekommet i den efterfølgende substantielle diskussion. Her nævnte Lasse Budtz, at Socialdemokratiet ikke så noget alternativ til Danmarks medlemskab af NATO, men at NATO heller ikke var noget mål i sig selv. Danmark skulle føre sin egen udenrigspolitik, hvilket var blevet demonstreret ved Folketingets dagsordener. Den danske holdning blev klarest udtrykt, da de tre politikere pressede på for at få et svar på spørgsmålet om, hvorvidt alle taktiske atomvåben ville blive fjernet fra Østersøen, Kola-halvøen og de øvrige tilstødende områder, hvis Norden blev etableret som atomvåbenfri zone. Ifølge Kjeld Olesens konklusion på mødet kom der ikke noget tilfredsstillende svar.²⁴ Alt i alt fremhævede delegationen flere gange over for de sovjetiske samtalepartnere, at uden en yderligere klargøring af Sovjetunionens standpunkter ville det ikke være muligt at fastholde en udvikling i sagen om oprettelse af en nordisk atomvåbenfri zone. Diskussionen om atomraketterne i Europa var til tider skarp. F. eks. påpegede Nielson, at når Sovjetunionen fremhævede NATO's mellemdistanceraketter som helt specielle i og med, at de kunne ramme mål i en supermagt som Sovjetunionen, så implicerede man jo dermed, at raketter, der „kun“ kunne ramme mål i Vesteuropa var mindre problematiske. Også spørgsmål som udrejsemuligheder og menneskerettigheder for sovjetborgerne blev berørt under møderne, og det blev under uformelle former understreget over for de sovjetiske værter, at det var uforståeligt, at Sovjetunionen pådrog sig de vanskeligheder og belastninger af landets image, der lå i at nægte borgere at forlade landet, hvis de

²³ „Referat af den socialdemokratiske partidelegations besøg i Sovjetunionen 16.-22. oktober 1984“ af Poul Nielson, 22. oktober 1984 (23 s.), ABA 500, Socialdemokratiets arkiv, kasse 821, læg: Udenrigspolitisk udvalg. Besøg i Sovjetunionen 16.-22. oktober 1984. Regeringen fik også tilsendt rapporten. Senere i 1984 var de tre socialdemokrater på besøg i Washington.

²⁴ Det utilfredsstillende udbytte på dette punkt blev på forskellige måder bekræftet i interviewene på DIIS i slutningen af 2004, jf. interview med Kjeld Olesen 3. november, Lasse Budtz 5. november og Poul Nielson 8. december 2004.

hellere ville leve et andet sted. I sammenhæng hermed besøgte delegationen en sovjetisk familie, der siden 1972 havde været nægtet udrejsetilladelse til Israel. Den her fremførte kritik af den sovjetiske menneskerettighedspolitik lignede for så vidt kritikken i referatet fra 1979-turen, men blev ikke ledsaget af den samme afvæbnende bemærkning som i 1979 om, at det var vanskeligt at forstå, at Sovjetunionen på baggrund af „den åbenbare massive tilslutning, styret havde i befolkningen, lod spørgsmålet om menneskerettighederne udgøre en åben angrebsflade ... „²⁵

Ved afslutningen på besøget udsendte TASS et pressekommuniké om det socialdemokratiske partibesøg, der var udformet på en sådan måde, at man fik indtryk af, at det var et fælles kommuniké. Til gengæld var der ifølge Nielsons referat af besøget ikke noget i det, der indebar problemer i forhold til, hvad de tre socialdemokrater havde tilkendegivet.²⁶

I foråret 1987 havde den socialdemokratiske folketingsgruppe besøg af en delegation fra det sovjetiske kommunistiske parti under ledelse af sekretær i Centralkomiteen A.L. Lukjanov, der var nær medarbejder til Gorbatjov. Før mødet havde gruppens daglige ledelse haft en diskussion med delegationen om bl.a. udviklingen internt i Sovjetunionen og sikkerhedspolitiske spørgsmål, især Norden som atomvåbenfri zone. På mødet med gruppen gav Lukjanov en længere redegørelse for den økonomiske udvikling i Sovjetunionen, der var gået i stå i slutningen af 1970'erne, og de mange sikkerhedspolitiske udspil fra den nye sovjetiske ledelse. I slutningen af Lukjanovs tale til gruppen blev der udtrykt ønske om en styrkelse af kampen for fred og stop for våbenkapløbet samt „et forøget samarbejde med andre folk, specielt i Europa, som er moder for kulturen“, som det blev formuleret. I Sovjetunionen satte man ifølge Lukjanov pris på ethvert selvstændigt initiativ, som kom fra alle lande – store som små – selv om man vidste, at kampen var svær. „Krudtlagrene må fjernes – dog ikke Danish Dynamite“, sluttede Lukjanov. Efter talen var der klapsalver fra gruppen, og der blev stillet spørgsmål om bl.a. Tjernobyl, tilbagetrækning af de sovjetiske tropper fra Afghanistan og det konventionelle styrkeforhold i Europa.²⁷

²⁵ Den sovjetiske reaktion på dette besøg var ifølge referatet (s. 6) „temmelig sur“. Delegationen besøgte også familien i forbindelse med et besøg i Moskva i februar 1979, jf. Poul Nielson „Referat af drøftelser m.v. i forbindelse med besøget af en socialdemokratisk delegation bestående af Kjeld Olesen, Poul Nielson og Lasse Budtz i Moskva den 4.-12. februar 1979“, ABA 500, Socialdemokratiets arkiv, kasse 821, læg: Besøg i Sovjetunionen 1979 + 1984.

²⁶ Både omkring rejsen, senere under den kolde krig samt de seneste år har den socialdemokratiske delegations besøg i Moskva været genstand for en skarp diskussion i pressen; se især: Se især *Berlingske Tidende*, 9. juli og 14. juli 1985; *Morgenavisen Jyllands-Posten*, 28. september 1984 og 6. juli 1985; Bent Jensen i *Morgenavisen Jyllands-Posten*, 23. februar 2000; Jesper Langballe i *Morgenavisen Jyllands-Posten*, 10. marts 2003; Kjeld Olesen i *Morgenavisen Jyllands-Posten*, 26. februar 2003.

²⁷ SD, 24. marts 1987. Anker Jørgensen bemærkede efter talen, at der ellers aldrig blev klappet i gruppen.

Skal man vurdere effekterne af de to kontakter mellem danske socialdemokrater og repræsentanter for SUKP og forskellige sovjetiske forskningsinstitutter er det på grundlag af kendskabet til de interne socialdemokratiske debatter vanskeligt at pege på konkrete virkninger.

Overvejelser og diskussioner

I firkløverregeringen var man klar over, at det alternative flertals dagsordener og de danske fodnoter havde konsekvenser ikke kun for de andre NATO-landes almindelige syn på Danmark som allieret, men eventuelt også for forsvarsplaner og Danmarks militære integration i NATO. På regeringsmødet forud for vedtagelsen af omnibusdagsordenen i begyndelsen af maj 1984 blev det sagt, at det ville være et alvorligt skridt at vedtage, at der aldrig måtte findes atomvåben på dansk område, og at det ville røre ved forudsætningen for aftalerne om enhedskommandoen og forstærkninger.²⁸ Samtidig udtrykte medlemmer af regeringen dog gentagne gange håb om, at Socialdemokratiet var i færd med at overveje deres linje. Det var netop tilfældet i foråret 1984.

Diskussion i den socialdemokratiske folketingsgruppe

Der var i foråret 1984 en del diskussion i den socialdemokratiske folketingsgruppe, som viser, at dele af gruppen var betænkelig ved brugen af dagsordener og konsekvenserne for Socialdemokratiets overordnede sikkerhedspolitik. I to debatter i midten af april og begyndelsen af maj var kritikere af samarbejdet med de andre partier i det alternative sikkerhedspolitiske flertal i offensiven. Det gav sig først og fremmes udslag i, at andre end den begrænsede kreds af traditionelt stærke NATO-tilhængere nu deltog i debatten ud fra en slags midterposition, som efter alt at dømme havde stor tilslutning i gruppen. Blandt de mest markante indlæg i en usædvanlig langvarig debat ved et aften-gruppemøde 12. april var der især et bemærkelsesværdigt udsagn fra Knud Heinesen, som sagde, at partiet ikke på nye vigtige områder burde gennemtvinge en dansk enegang i NATO.²⁹ Tilsvarende opfordringer til, at partiet burde være mere tilbageholdende kom fra bl.a. Erik Holst, Knud Damgaard, Henning Rasmussen og Erik B. Schmidt, hvoraf flere ikke tidligere havde været fremme med klare udmeldinger mod den linje, Lasse Budtz var talsmand for. Bl.a. anførte Erik B. Schmidt, at det var pjat at tale om atomvåbenfri zoner, da også en begrænset atomkrig var altødelæggende. Andre kritikere på mødet af Lasse Budtz' linje som Robert Pedersen og Poul Søgaard hørte til kredsen af traditionelle socialdemokrater på det sikkerhedspolitiske område

²⁸ Mm, Mape 10, 1. maj 1984.

²⁹ SD, 12. april 1984.

– eller kustoder som de blev betegnet fra foråret 1984³⁰ – og deres betragtninger var derfor ikke så iøjnefaldende. Også på gruppemødet 2. maj, dvs. dagen før debatten i folketings salen og vedtagelsen af omnibusdagsordenen, havde flere ordet med advarsler mod af køre den nye linje for langt. F. eks. udtalte Erling Olsen, at han kunne være på nedrustningslinjen, men ikke på noget, som kunne antyde, at Socialdemokratiet var ved at bryde ud af NATO ad bagdøren. Specielt tog Erling Olsen afstand fra den formulering, Lasse Budtz havde forelagt til dagsordensforslag ved den følgende dags debat i salen.³¹ Også andre i gruppen kritiserede Budtz' første formulering, og efter at kritikken havde fået støtte fra Anker Jørgensen samt Svend Auken og Jens Risgaard Knudsen, bøjede Lasse Budtz sig og ændrede udkastet til dagsorden ved at fjerne ordet „især“ i det første punkt om, at „Danmark forbliver atomvåbenfrit i freds-, krise- og krigstid [især] ved at fremme ...“, se ovenfor.

Et socialdemokratisk udspil og Dyvig-rapporten

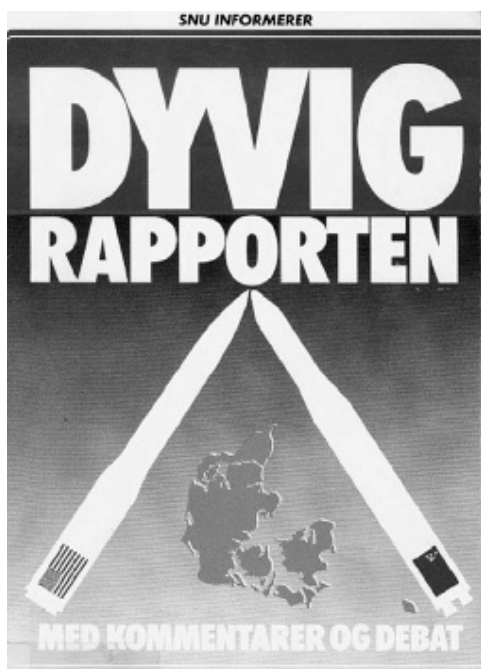
Få uger efter disse diskussioner og efter fortsatte overvejelser i forskellige dele af den socialdemokratiske folketingsgruppe offentliggjorde Svend Auken i juni en artikel i *Politiken*, der gav anledning til initiativer, som i nogen tid tydede på muligheder for større enighed mellem Socialdemokratiet og regeringen.³² Artiklen fandt den hidtil anvendte procedure for formuleringen af dansk sikkerhedspolitik – vedtagelsen af dagsordener som afslutning på forespørgselsdebatter – mindre hensigtsmæssig, og Auken opfordrede på den baggrund regeringen til at udarbejde en fyldig redegørelse til Folketinget om principper og problemer i dansk udenrigs- og sikkerhedspolitik. Efter en første debat i Folketinget kunne redegørelsen gå til behandling i et udvalg, der skulle udarbejde en beretning til hele Folketinget. Udenrigsminister Ellemann-Jensen kaldte initiativet „en udstrakt hånd“, og allerede i løbet af en uge besluttede statsministeren og udenrigsministeren at nedsætte et embedsmandsudvalg under ledelse af ambassadør Peter Dyvig til at stå for udarbejdelsen af en rapport.³³ Inden for Socialdemokratiet var der dog delte me-

³⁰ Betegnelsen 'kustoder' blev første gang brugt af Ritt Bjerregaard i en diskussion med Robert Pedersen i *Aktuelt* 18. marts 1984.

³¹ SD, 2. maj 1984. Budtz' oprindelige forslag indeholdt i den første sætning ordene „Danmark forbliver atomvåbenfrit i freds-, krise- og krigstid især ved at fremme ... i en større europæisk sammenhæng“ (se ordlyden ovenfor). Ordet „især“ kunne antyde en ensidig dansk afstandtagen fra NATO's strategi. Erling Olsen var også på et gruppemøde et halvt år tidligere kommet med markante udtalelser om, at Socialdemokratiet ikke skulle nærme sig en udmeldelse af NATO, jf. SD, 9. november, 1983. Se også gennemgangen af dette socialdemokratiske gruppemøde hos Per Voetman, *Dobbeltbeslutning. En analyse af Socialdemokratiets kernevåbenpolitik 1979-1984* 1986, s. 107-8.

³² Svend Auken, 'Lad os stille mod norske tilstande', *Politiken*, 8. juni 1984. Artiklen tog udgangspunkt i den delvise enighed om sikkerhedspolitikken, der var nået i Norge mellem Arbeiderpartiet og de borgerlige regeringspartier.

³³ Ib Faurby, „Mod en ny sikkerhedspolitisk konsensus?“, Petersen og Thune (red.), *Dansk Udenrigspolitisk Årbog 1986*, s. 59f.

Dyvig-rapporten i en version med kommentarer og debat udgivet på Det Sikkerheds- og Nedrustningspolitiske Udvalgs forlag i 1985.

nelle danske og dermed den traditionelle socialdemokratiske. Samtidig kunne rapporten ses som en appel til de borgerlige partier om ikke at lægge unødige hindringer i vejen for en sådan enighed ved at forkaste afspændingsmålsætningen.³⁴ Efter offentliggørelsen af Dyvigrapporten nedsatte Folketinget med vedtagelsen af en socialdemokratisk dagsorden 7. december 1984 et særligt udvalg om Danmarks sikkerhedspolitik, populært kaldet Østergaard-udvalget efter formanden, den konservative Knud Østergaard. Udvalget fik imidlertid aldrig den rolle i (gen)skabelsen af den sikkerhedspolitiske konsensus, som de borgerlige partier havde håbet.

Polariseringen fortsætter

Sideløbende med de ovennævnte tegn på et lavere konfliktniveau var der andre træk ved politikformuleringen i det snævre beslutningsmiljø, som tydede på, at polariseringen og sikkerhedspolitikens todeling ikke var i færd med at

ninger om Aukens udspil, idet først og fremmest Lasse Budtz og hans meningsfæller var skeptiske. Aukens havde heller ikke forinden drøftet forslaget om et embedsmandsudvalg med Budtz, der jo var partiets sikkerhedspolitiske ordfører, og for størstedelen af den socialdemokratiske folketingsgruppe var Aukens udspil en fuldstændig overraskelse.³⁴

Dyvigrapporten blev udarbejdet forholdsvis hurtigt, og allerede i slutningen af november kunne den oversendes til Folketinget.³⁵ På et tidspunkt, hvor dagsordener vedtaget af det alternative flertal med efterfølgende fodnoter var ved at blive en normal del af en splittet dansk sikkerhedspolitik, kunne Dyvigrapporten ses som en appel til Socialdemokratiets ledelse om at blive enige med regeringen om en sikkerhedspolitik, der lå i forlængelse af den traditionelle danske og dermed den traditionelle socialdemokratiske.

³⁴ Lasse Budtz, *Her stod vi af. Fodnoterne, der skabte historie*, 1996, s. 165f.; Faurby, „Mod en ny sikkerhedspolitisk konsensus?“, s. 64.

³⁵ *Dyvig-rapporten. Danmarks sikkerhedspolitiske situation i 1980'erne med kommentarer og debat*, Det Sikkerheds- og Nedrustningspolitiske Udvalg, 1985.

³⁶ Faurby, „Mod en ny sikkerhedspolitisk konsensus?“, s. 70.

blive mindre. Først og fremmest fortsatte det fra 1983 velkendte mønster ved møder i det udenrigspolitiske nævn med stærke meningsudvekslinger, når udenrigsministeren eller forsvarsministeren havde redegjort for deres forelæggelser af Folketingets dagsordener på NATO-møder. Ministrenes indsats blev derefter stærkt kritiseret af de socialdemokratiske medlemmer af nævnet eller medlemmer fra andre partier i det alternative flertal for ikke at have repræsenteret Folketingets flertal på behørig vis. Kritikken gik bl.a. på, at ministrene burde have sørget for en dansk fodnote i slutkommunikéet også i tilfælde, hvor det ikke havde været direkte krævet i en af Folketingets dagsordener.³⁷ Diskussionerne i nævnet illustrerede derved den vanskelige og uoverskuelige sammenfletning af sikkerhedspolitik og parlamentariske normer i den splittede udenrigspolitik. Et klart eksempel var et møde i december 1984, hvor bebrejdelserne mod udenrigsministeren for at have kritiseret Folketingets flertal på NATO-møder og i samtidige udtalelser til pressen, se ovenfor, blev imødegået af statsministeren med, at regeringen gennem fodnoterne havde accepteret, at dagsordenerne var et led i dansk udenrigspolitik, og at udenrigsministerens udtalelser ikke ændrede derved. Men – tilføjede statsministeren – det var jo velkendt både i Danmark og i udlandet, at regeringen ikke havde ønsket dagsordenerne vedtaget, og han følte derfor ingen grund til at tage afstand fra udenrigsministerens udtalelser.³⁸ Diskussionerne i nævnet fortsatte de næste par år om bl.a. prøvesprængninger, INF og SDI-fodnoter, ministerudtalelser, osv. Gang på gang illustreredes ikke blot de skarpe meningsforskelle, men også de stadige problemer i det snævre beslutningsmiljø med at udvikle og administrere sikkerhedspolitikken.³⁹ Det danske parlamentariske system var simpelthen ikke gearret til at klare sådanne problemer, og derved blev flertydigheden i sig selv en årsag til fortsatte konflikter i politikformuleringen.

I enkelte tilfælde blev meningsudvekslingerne præget af en tone af uforsonlighed og personlig modvilje, som gjorde den politiske diskussion på dette fortrolige niveau usædvanligt bitter.⁴⁰ I andre tilfælde kunne korte ordvekslinger i al deres enkelthed afsløre nogle dybtliggende forskelle mellem holdninger til omstridte sikkerhedspolitiske problemer og forskellige staters adfærd, f. eks. når det gjaldt vestlig sovjetpolitik og Norden som atomvåbenfri

³⁷ Se f. eks. forsvarsminister Engells rapport fra et NPG-møde i april 1985, hvor han blev stærkt bebrejdet, at han ikke havde fået indsat en fodnote vendt imod SDI for at opfylde en dagsorden vedtaget i Folketinget to uger tidligere, UPN, 12. april 1985.

³⁸ UPN, 20. december 1984. Eksemplet har paralleller med forsvarsminister Engells ovenfor omtalte adfærd på NATO-mødet og i nævnet i maj-juni 1983, se ovenfor.

³⁹ UPN, 15. februar 1985 (om SDI); UPN, 12. april 1985 (om manglende fodnote); UPN, 20. juni 1985 (om INF-fodnote); UPN, 5. november 1985 (om ændringerne i Sovjetunionens politik); UPN, 2. april 1986 (om amerikanske prøvesprængninger); UPN, 17. december 1986 (om dobbeltbeslutningen og ændringerne i Sovjets politik) og UPN, 18. december 1987 (om INF-aftalen).

⁴⁰ Se især ordvekslingen mellem Anker Jørgensen, Lasse Budtz og udenrigsministeren på mødet i juni 1984, UPN, 13. juni 1984.

zoner.⁴¹ Da udenrigsministeren ved udgangen af 1986 erklærede, at der ikke ville blive sat flere fodnoter fra dansk side, erklærede Anker Jørgensen sig enig i at man burde undgå fodnoter fremover, om end den tidligere statsminister føjede til, at det afgørende var baggrunden for at undgå fodnoterne.⁴²

Frustrationer og håb hos de konservative og Venstre: en ny konsensus?

Forinden man kom så langt, havde der imidlertid flere gange været svære overvejelser hos de konservative og Venstre om, hvor langt man kunne og burde acceptere det sikkerhedspolitiske flertals dagsordener uden at sætte regeringens liv på spil. Overvejelserne var hos menige medlemmer af de to partiers folketingsgrupper tydeligt præget af flere års skuffelser og frustrationer over den socialdemokratiske politik, mens der hos både statsministeren og udenrigsministeren lejlighedsvis var større optimisme. Ministrene lagde også vægt på brugen af særlige åbninger i de foreslåede dagsordener og politisk-parlamentariske muligheder for, at regeringen kunne fortsætte.

Hos de konservative foregik diskussionerne især på tre gruppemøder i 1985. De to første fandt sted 26. marts forud for vedtagelsen af dagsordenen om det amerikanske „stjernekrigsforsvar“ og den følgende dag. På møderne berettede formanden, Knud Østergaard, om mislykkede kontakter med Lasse Budtz vedr. indholdet af forskellige dagsordener og afstemningsrækkefølgen. Slutresultatet var blevet, at regeringen for at blive siddende måtte trække sin egen dagsorden tilbage, og den konservative gruppeformand var dybt frustreret og skuffet over udviklingen.⁴³ Det tredje møde fandt sted 13. november, og her førtes en lang debat om, hvordan partiet kunne gå i offensiven og igen få Socialdemokratiet ind på en mere forsvarspositiv linje. Konklusionen var dog ret pessimistisk, at Socialdemokratiet stærkere og stærkere forsøgte at manifestere sig med SF og VS. Men konsekvensen heraf var ikke entydig, idet bl.a. Kent Kirk indvendte, at skulle der være taget et sikkerhedspolitisk valg, skulle det være sket i 1982, og forsvarsminister Engell mente, at fremkaldte regeringen og partiet et valg på forsvars- og sikkerhedspolitik, ville man tabe det. I gruppen var der dog enighed om, at der var en grænse for, hvor langt man kunne gå for at undgå et valg, men hvor den lå, kunne ikke siges.⁴⁴ På et

⁴¹ Mht. vestlig Sovjetpolitik blev det illustreret, da Lasse Budtz i en diskussion i 1984 om forskellige moratorieforslag fremførte, at man måtte finde en formel, så Sovjetunionen ikke tabte ansigt, hvortil udenrigsministeren bemærkede, at man ikke burde prioritere hensynet til Sovjetunionens ansigt højest. Mht. ideen om Norden som atomvåbenfri zone blev det illustreret, da der på et møde i nævnet i 1988 blev henvist til den finske socialdemokrat, udenrigsminister Sorsas advarsel mod unødigt hastværk i forsøg på at virkeliggøre zoneplanerne. I sin kommentar hertil bemærkede den danske udenrigsminister, at man ikke kunne frigøre sig fra, at finnerne ønskede at bruge zoneplanerne som noget de kunne gå og rumle med, mens tidligere statsminister Anker Jørgensen sagde, at han ikke forstod argumentationen bag Sorsas vurdering. Se UPN, 25. maj 1984 og UPN, 20. januar 1988.

⁴² UPN, 17. december 1986.

⁴³ *Mødeprotokoller for Det Konservative Folkeparti (KF)*, 26. og 27. marts 1985.

⁴⁴ KF, 13. november 1985.

gruppemøde et år senere gav statsminister Schlüter imidlertid et mere optimistisk billede af mulighederne for, at Socialdemokratiet var på vej mod en mere positiv holdning. Som begrundelse henviste Schlüter dels til det norske regeringsskifte, hvor Arbejderpartiet netop havde overtaget regeringsmagten fra de borgerlige, dels at talen om en nordisk atomvåbenfri zone lå stille.⁴⁵

I Venstre fortsatte mønstret med, at gruppeformanden, Ivar Hansen, støttet af menige medlemmer af partiets folketingsgruppe, ofte foretrak en skarpere tilkendegivelse af partiets udenrigspolitiske holdninger og satte spørgsmålstegn ved, om regeringen fortsat kunne blive siddende. Som Ivar Hansen gang på gang udtrykte det, så nærmede Venstre sig grænsen for, hvad man kunne leve med, men gruppeformanden var dog efter alt at dømme ikke på noget tidspunkt før april 1988 i realiteten *i færd med* at sige stop. På gruppe-møderne nærmede udenrigsministeren sig problemet fra et andet udgangspunkt, idet han ofte fremhævede, at man skulle stræbe mod stilfærdige debatter i folketingssalen, når der var håb om en „afdæmpet“ dagsorden fra Socialdemokratiet, og ministeren forsikrede gruppen, at han selv ville bidrage her til. Venstre skulle ikke dramatisere tingene, og når Socialdemokratiet var ved at skifte „ham“ skulle man undgå at genere dem, som udenrigsministeren udtrykte det.⁴⁶ Som statsministeren lagde udenrigsministeren også vægt på særlige politisk-parlamentariske muligheder for at administrere en dagsorden efter egne præferencer. Forud for debatten 5. december 1985 om dagsordensforslaget, der opfordrede regeringen til på FN's Generalforsamling at fremsætte forslag til Øst-Vest-forhandlinger om en aftale mod førstegangsbud af atomvåben – som regeringspartierne stemte imod, se ovenfor – sagde udenrigsminister Ellemann-Jensen på Venstres forudgående gruppemøde, at „her internt vil jeg gerne nævne, at denne dagsorden bliver ikke fulgt“. Det afgørende var, hvad der skete i praksis og ikke, hvilke dagsordener, der blev vedtaget.⁴⁷ Som tidligere under firkløverregeringen var der også tilfælde, hvor

⁴⁵ KF, 13. november 1986. Umiddelbart kan det måske forekomme overraskende, at den borgerlige statsminister brugte en norsk borgerlig regerings udskiftning med en socialdemokratisk som begrundelse for sin optimistiske prognose. Men det norske Arbejderparti havde siden tilslutningen til Atlantpagten i 1949 ført en mere markant pro-Nato politik end de danske socialdemokrater og havde ikke i 1980'erne foretaget ændringer i deres politik svarende til det danske Socialdemokratis (med visse undtagelser som i efteråret 1982, se det foregående kapitel). Da de danske socialdemokrater ofte lod sig inspirere af deres norske partifæller, var der således gode grunde til Schlüters forhåbninger i 1986.

⁴⁶ V, 2. maj 1984; V, 1. november 1984; V, 22. november 1984; V, 9. maj 1985; V, 14. maj 1985, V, 14. november 1985; V, 11. november 1986.

⁴⁷ V, 5. december 1985, kl. 9.00. På Venstres andet gruppemøde kl. 13 samme dag oplyste udenrigsministeren, at et af regeringspartierne ville stemme for det socialdemokratiske dagsordensforslag og et andet ville undlade at stemme. Det var uden tvivl Kristeligt Folkeparti, som ville stemme for forslaget. Mht. hvilket regeringsparti, som ville undlade at stemme, kan man ved udelukkelsesmetoden ræsonnere sig frem til, at det må have været de konservative, og det kunne potentielt set betyde, at der havde været tilløb til en regeringskrise. Partiets mødeprotokol fortæller dog intet herom. Se i øvrigt Hans Henrik Bruun, „En premiere, to kup og en generalprøve med dobbelt skrue“ (under udgivelse).

udenrigsministeren af sine gruppefæller blev advaret mod at fare for hårdt frem; det skete således på et gruppemøde forud for en forespørgselsdebat 18. februar 1988, hvor ministeren havde kritiseret brugen af dagsordener ved tilrettelæggelsen af dansk sikkerhedspolitik, og Niels Anker Kofoed advarede imod at sige, at Folketinget „ikke skulle have indflydelse på disse ting“.⁴⁸

Når det drejede sig om opfattelserne i Venstre og de konservative var der flere skillelinjer. For det første var der en forskel mellem de to partier derved, at de konservative var mindre opsatte på at tage en konfrontation med det sikkerhedspolitiske flertal end Venstre. For det andet var der tilsyneladende en forskel mellem menige gruppemedlemmer og de to partiers medlemmer af regeringen, idet de sidstnævnte ofte var mere optimistiske og fremhævede fordelene ved som regering at kunne administrere de af Folketingets sikkerhedspolitiske dagsordener, som regeringspartierne syntes mindre om. Men en del tyder på, at disse forskelle i virkeligheden var mindre fremtrædende end en anden forskel, nemlig at der inden for Venstre fandtes forskellige meninger om spørgsmålet på den måde, at det traditionelle landbo-Venstre til forskel fra Ellemann-Jensen og andre i by-Venstre ikke var voldsomt interesseret i at gøre sikkerhedspolitikken til et konfliktemne og tage et valg på spørgsmålet. Det var tydeligvis også det, som i 1984 fik udenrigsministeren til at søge jobbet som formand for Venstre, da han ellers ville få en reduceret position med en tilsvarende mindre indflydelse på udenrigspolitikken.⁴⁹ Også på den måde kan den politiske proces omkring formuleringen af dansk sikkerhedspolitik ikke forstås som alene et spørgsmål om forskelle mellem partier. Der var også forskelle inden for partierne, og blandt de borgerlige var der især forskelle i Venstre.

Ser vi til sidst på konsensus-konflikt-spørgsmålet generelt, kan det konkluderes, at det i midten af 1980'erne var en illusion at tro, at en traditionel konsensus var på vej til igen at præge dansk sikkerhedspolitik. Den reelle afstand mellem Socialdemokratiet og de borgerlige partier var vokset betydeligt siden efteråret 1979 og blevet for stor til, at den kunne fjernes ved samtaler i parlamentariske institutioner: der skulle ske markante ændringer i international politik, før en eller anden form for traditionel konsensus kunne udvikles. I den interne socialdemokratiske proces var det givetvis af betydning, at polariseringen mellem, hvad man forenklet kan betegne 'kustoder' og 'raketmodstandere' blev trængt i baggrunden af, at en større midtergruppe fra foråret 1984 lod høre fra sig. I den forbindelse kan det også have haft en vis dæmpende virkning på lysten til at bruge dagsordensmetoden til at styre dansk sikkerhedspolitik, at Anker Jørgensen på et gruppemøde i oktober 1984, sagde, at det er regeringen, der førte udenrigspolitikken.⁵⁰ Men da midtergruppen

⁴⁸ V, 18. februar 1988.

⁴⁹ Interview med Uffe Ellemann-Jensen, DIIS, 26. november 1986.

⁵⁰ SD, 31. oktober 1984.

ikke havde motivation og styrke nok til fortsat at manifestere sig, blev resultatet, at Socialdemokratiet fortsatte med de ændringer af partiets sikkerhedspolitik, som Anker Jørgensen og Lasse Budtz – hver på deres måde – var de vigtigste fortalere for. Den socialdemokratiske dissident Robert Pedersen sagde på et gruppemøde i oktober 1984, at Socialdemokratiet lod sig piske rundt af partier, der havde et andet udenrigspolitisk sigte.⁵¹ Men som Socialdemokratiets politik var ændret, var der ikke så megen grund til for de andre partier i det alternative sikkerhedspolitiske flertal at bruge 'pisk'.

Ud fra en generel teori om, at partiernes adfærd i et parlamentarisk system påvirkes af et ønske om at erobre regeringsmagten, er det sandsynligt, at for nogle socialdemokrater var ændringerne i partiets sikkerhedspolitik et hensigtsmæssigt middel til at vælte firkloverregeringen og vende tilbage til regeringsmagten. Men umiddelbart spillede dette hensyn ingen åbenlys rolle i debatterne i den socialdemokratiske gruppe. For enkelte i partiet – ikke mindst Anker Jørgensen, se neden for – var det afgørende motiv uden tvivl modviljen mod atomvåben. For mange socialdemokrater spillede en grundlæggende utilpashed ved Reagan-administrationen også en stor rolle. Endelig er det for en sammenhængende vurdering af Socialdemokratiets sikkerhedspolitiske adfærd i denne periode værd at bemærke, at som tidligere blev der ofte af partiledelsen appelleret til gruppemedlemmerne om at lægge en dæmper på offentlig kritik af partifæller og udvise loyalitet ved afstemninger i salen. Robert Pedersen var uden sammenligning, den, der hyppigst og stærkest blev sat i rette på gruppemøder. Det er dog interessant at bemærke, at Robert Pedersens ret til at markere sit særstandpunkt offentligt til tider også blev forsvaret af gruppemedlemmer, som ellers ikke engagerede sig i den sikkerhedspolitiske meningsudveksling i gruppen.⁵²

Sammenfatning: politikformuleringen under firkloverregeringen

Gennemgangen kan sammenfattes ved at fremhæve nogle vigtige træk ved formuleringen af dansk sikkerhedspolitik under de særlige parlamentariske vilkår 1982-88 (se indledningen til det foregående kapitel).

1. Som i andre vestlige demokratier var formuleringen af dansk sikkerhedspolitik op gennem 1980'erne præget af skuffelse over afspændingens sammenbrud og domineret af konflikten mellem to modsatrettede frygtscenarier eller trusler hentet fra hhv. sikkerhedsdilemmaet og systemkonflikten: truslen

⁵¹ SD, 30. oktober 1984.

⁵² F. eks. kritiserede Helle Degn på et gruppemøde d. 3. december 1985 en artikel af Robert Pedersen i *Aktuelt* for at forære Poul Schlüter et argument og forvirre partifæller. Robert Pedersen blev ved den lejlighed forsvaret af Bjørn Westh, Se SD, 3. december 1985. Se også: SD, 3. maj 1984; SD, 13. november 1985.

om atomkrig og truslen om sovjetisk politisk pression. Negativt ladede visioner og angstscenarier var langt mere fremtrædende end positive visioner om systemforandring. Det var i hovedsagen kun venstrefløjen, der talte om systemforandringer, og da i form af afskaffelse af militariseringen i både Øst og Vest. Visioner svarende til dem, der lå bag den vesttyske østpolitik i begyndelsen af 1970'erne om fredelige forandringer i Østeuropa sideløbende med en begrænsning af militariseringen af Øst-Vest forholdet spillede derimod ikke nogen væsentlig rolle på det parlamentariske beslutningsniveau. CSCE-visionen synes stort set at være forsvundet fra diskussionerne i den socialdemokratiske folketingsgruppe i 1980'erne og i bedste fald reduceret til rene kurv 1-betragtninger vedr. mellemstatslig sikkerhed. Sådanne systemforandrende visioner spillede imidlertid heller ingen nævneværdig rolle for de borgerlige partier i det parlamentariske arbejde. Ingen af parterne drømte om de vidtgående forandringer i de kommunistiske systemer, som fra slutningen af 1980'erne skete i Sovjetunionen og Østeuropa.⁵³ Alle var enige om, at de østlige systemer var givne faktorer.

2. Skiftet i Socialdemokratiets politik var ikke så meget, at man i 1980'erne lagde vægt på at bevare visse forbehold i dansk NATO-politik. Som gennemgået i kapitlerne 12 og 13 havde sådanne eksisteret siden 1950'erne. Socialdemokratiet havde også siden tilslutningen til Atlantpagten i 1949 tillagt afspændings- og nedrustningshensyn og forskellige aspekter af sikkerhedsdilemmaet større vægt end de borgerlige partier. Den afgørende forskel var derimod, at flere ledende socialdemokrater i 1980'erne nedprioriterede systemkonflikten i Europa og tillagde det nukleare sikkerhedsdilemma en helt dominerende betydning. En del socialdemokrater anså det nærmest for illegitimt at tale om Sovjetunionens militære og ideologiske herredømme i Østeuropa som et centralt sikkerhedspolitisk problem. I stedet reducerede de ofte sikkerhedspolitiske problemer til et spørgsmål om våbenmængder („der er for mange atomvåben“), mens de borgerlige tit reducerede sikkerhedspolitik til et spørgsmål om våbenbalancer („Vesten må genoprette balancen“).⁵⁴ Som dokumenteret af den store midtergruppe, som viste sig i 1984 (foruden naturligvis 'kustoderne'), var mange socialdemokratiske folketingsmedlemmer samtidig utilpasse ved at distancere sig for meget fra NATO, men denne gruppe synes at have haft begrænset gennemslagskraft. Efter alt at dømme var den afgørende faktor Anker Jørgensens stærke engagement i atomvåbenspørgsmål. På den anden side har gennemgangen vist, at de socialdemokra-

⁵³ Om dette, se især Tøger Seidenfaden, „Dansk sikkerhedspolitik i 1980'erne“, Henning Goetlieb, Bertel Heurlin og Jørgen Teglers (red.), *Fred og Konflikt*, Det Sikkerheds- og Nedrustningspolitiske Udvalg, 1991, s. 286-87.

⁵⁴ Forholdet mellem atomtrussel og politiske mål er et aspekt af forholdet mellem det nukleare sikkerhedsdilemma og systemkonflikten; det analyseres i Erik Beukel, „Hvordan kan vi forsvare os mod atomtruslen?“ i Henning Sørensen (red.), *Sådan skal Danmark forsvares*, 1987.

tiske dagsordener indtil anløbssagen var præget af nogle grænser i forhold til NATO, som ikke måtte overskrides.

3. Der synes ikke i firkløverregeringen eller dens sikkerhedspolitiske udvalg på noget tidspunkt at have været en principiel, dybtgående drøftelse af fodnotepolitikken og regeringens stilling hertil.⁵⁵ I det omfang det er muligt at konstatere, var diskussionerne og overvejelserne altid domineret af de umiddelbart foreliggende problemer i forhold til Socialdemokratiet og positive hhv. negative forventninger til det store oppositionspartis adfærd. Sammenholdt med gængse teorier om, at kollektive politiske beslutninger ofte præges af en slags „usammenhængende fra-gang-til-gang“ beslutningsproces, er det ikke overraskende.⁵⁶ Men set i lyset af forskellige bedømmelser af fodnotepolitikken som et vigtigt brud i dansk udenrigspolitik er det stadig interessant at konstatere, at overvejelserne på regeringsniveau havde denne karakter. Der var utvivlsomt en til tider ikke ubetydelig gensidig irritation mellem konservative medlemmer af regeringen og de af Venstres medlemmer, som repræsenterede det såkaldte by-Venstre.

4. I de politiske partiers folketingsgrupper blev der i 1980'erne ført en række diskussioner om sikkerhedspolitiske spørgsmål. Men der var iøjnefaldende forskelle mellem diskussionerne hos socialdemokraterne og de borgerlige. I den socialdemokratiske gruppe vedrørte diskussionen både substansen af de forskellige spørgsmål – om end diskussionen som regel var præget af, at man kun i begrænset omfang gik i dybden eller havde tid til at gå i dybden med problemerne – og de politisk-taktiske og parlamentariske konsekvenser af forskellige standpunkter. Hos Venstre og Det Konservative Folkepartis grupper var diskussionen i højere grad koncentreret om politisk-taktiske og parlamentariske konsekvenser og fokuserede sjældnere på substansspørgsmål, først og fremmest fordi der altid var enighed om, at den i NATO udstukne linje burde følges, bl.a. ud fra det synspunkt, at Danmark selv havde deltaget i formuleringen af NATO's politik. Diskussionen i folketingsgrupperne afspejlede, at der i Danmark så godt som ingen tradition var for en mere indgående drøftelse af og stillingtagen til kernevåbenstrategiske problemer.⁵⁷

5. Informations- og meningsudvekslingen i et organ, der som det udenrigspolitiske nævn var bundet af fortrolighedsregler, var som regel præget af en nøgternhed, hvor der i de til tider skarpe meningsudvekslinger ikke blev lagt skjul på uenighed i forholdet til andre lande, herunder NATO-partnerne. Uenighed med andre NATO-lande blev naturligt især fremhævet af partierne

⁵⁵ Interview med Hans Engell, DIIS, 17. november 2004, og med Uffe Ellemann-Jensen, DIIS, 26. november 2004.

⁵⁶ På Engelsk bruges ofte udtrykkene „muddling through“ og „disjointed incrementalism“, se Andrew Heywood, *Politics*, 2002, s. 401-2; Mogens N. Pedersen, Kjell Goldmann og Øyvind Østerud (red.), *Leksikon i Statskundskab*, 1997, s. 21-2.

⁵⁷ Ib Faurby, Hans-Henrik Holm og Nikolaj Petersen, *Kampen om Sikkerheden*, 1986, s. 42-3.

i det alternative flertal, men der var heller ikke hos de borgerlige partier nogen tendens til at pakke forholdet mellem NATO-landene ind i et harmoniserende svøb. Ej heller var der i nævnet nogen nævneværdig tendens til at indkapsle informationer og meninger i den form for retorik, der blev anvendt, når man skulle appellere til offentligheden.

6. En af de mest fremtrædende aktører i den danske politikformulering i perioden var tidligere statsminister Anker Jørgensen, som bl.a. skilte sig ud ved en markant moralsk afstandtagen fra atomvåben. Efter Anker Jørgensens opfattelse var de 'djævlens værk' og burde afskaffes, se ovenfor. På dette punkt syntes den tidligere danske statsminister at have haft en meningsfælle i den tidligere amerikanske præsident Ronald Reagan. I en tale til det japanske parlament 11. november 1983 – netop da den værste nukleare krise efter Cuba-krisen i 1962 var ved at drive over, *Able Archer*; se kapitel 59 – udtalte præsident Reagan, at mennesker overalt drømmer om den dag, hvor atomvåben kunne fjernes fra Jordens overflade.⁵⁸ Jørgensen og Reagan havde formentlig endnu en meningsfælle i Sovjetunionens leder fra 1985, og som omtalt i kapitel 59 forsøgte Reagan og Gorbatsjov at tage de første skridt på vejen til at virkeliggøre deres vision ved topmødet i Reykjavik i efteråret 1986. Heller ikke Anker Jørgensens følelsesmæssige afstandtagen fra atomvåben var således enestående blandt regeringsledere. Fremtrædende politikere i bl.a. Danmark, USA og Sovjetunionen mente, at risikoen ved disse våben var så stor, at de burde afskaffes.

7. På ét punkt var den danske politikformuleringsproces i størstedelen af den sidste periode af den kolde krig unik, nemlig eksistensen af en splittet og blokeret beslutningsproces. Mener man, at dagsordens- og fodnotepolitikken var uhensigtsmæssig og uigennemtænkt, er det klart, at den primære bebrejelse må rettes mod Socialdemokratiet, og det uanset, om partiets politik kan betegnes som en ændring eller ej. For firkløverregeringen var der imidlertid altid et dilemma, når man kritiserede Socialdemokratiets politik, idet for megen tale om fodnotepolitikens skader ville ramme regeringen som en boomerang: hvordan kunne regeringen leve med den gennem mere end fem år, hvis skaderne var så alvorlige?⁵⁹ Derfor foretrak statsministeren også at omtale dagsordenerne som „ubehagelige nålestik ... [der] havde underordnet betydning“ – indtil udskrivelsen af anløbsvalget i april 1988.⁶⁰ Samtidig er det vig-

⁵⁸ Reagans formulering var: „I know I speak for people everywhere when I say our dream is to see the day when nuclear weapons will be banished from the face of the Earth“, se <http://www.reagan.utexas.edu/resource/speeches/1983/111183a.htm>. George P. Shultz, *Turmoil and Triumph. My Years as Secretary of State*, 1993, giver mange eksempler på det, som i Reagan-administrationen var en normal opfattelse af atomvåben, f. eks. s. 253, 264, 360, 376, 464-66, 484, 505 og 701.

⁵⁹ Billedet med en boomerang blev anvendt af Hans Engell i interviewet, DIIS, 17. november 2004.

⁶⁰ Denne karakteristik af dagsordenerne indtil den kritiske dagsorden 14. april 1988 (se næste kapitel) anvendte Schlüter i valgkampen før anløbsvalget i maj 1988, jf. Morten Kelstrup, „Sikkerhedsbegrebet og dansk sikkerhedspolitik“ i Bertel Heurlin og Christian Thune (red.), *Danmark og Det Internationale System. Festskrift til Ole Karup Pedersen*, 1989, s. 113-14.

Selvom sikkerhedspolitikken splittede den politiske scene i Danmark i 1980'erne, optog indenrigspolitiske og økonomiske spørgsmål også sindene. Her får Schlüter kartoflerne i hus, mens Reagan og Gorbatsjov nedtrykt går hver deres vej. Bragt i Weekendavisen 17. oktober 1986. Reykjavik-mødet havde fundet sted 11.-12. oktober 1986. (Roald Als).

tigt at bemærke, at der ikke i diskussionerne i de store borgerlige regeringspartier blev draget den konklusion, at på grund af Socialdemokratiets efter deres opfattelse forkerte valg, var de borgerlige partier fritaget for ansvaret for *deres* valg, nemlig accepten af at leve med dagsordener og fodnoter, de var uenige i. Som det blev omtalt i indledningen til kapitel 70, kan ingen regering i et parlamentarisk system *påtvinges* en politik, som den fundamentalt er uenig i, og der var i de borgerlige partier en klar erkendelse af, at deres accept af diverse dagsordener og fodnoter var et *valg*, som havde en række udenrigspolitiske og indenrigspolitiske konsekvenser.

